

Յիշեցուցին իրեն թէ իր կայսերական վարկին ամենամեծ անպատուութիւն պիտի ըլլար, երբ նկատի առնէր որ կոստանդիոս, որ երեք անգամ պարսիկներու հետ պատերազմեցաւ, և ամէն անգամուն ալ կորսնցուց, դարձեալ Մծրինը պաշտպանեց: Իսկ հիմա որ Հռոմէական բանակը Տիգրիսը ապահով անցեր էր, ալիսս պէտք մը չկար որ Յովհաննոս՝ թշնամիին յանձնէր այս վիթխարի մարտակը:

Կայսրը մերժեց:

Մծրինցիները, իրենց թանձրացող յուսահատութեան դէմ մաքառելով, Քաղաքային Խորհուրդին ախազան Սապինոսի ձեռքով աղերսագիր մը մատուցին Յովհաննոսին: Անոնք առանձինն պիտի շարունակէին պատերազմը Շապուհի դէմ՝ իրենց քաղաքի փրկութեան համար, իրենք Յովհաննոսէն ոչ զրամ և ոչ ալ օգնական զինուոր կ'ուզէին: Առանձինն պիտի պաշտպանէին քաղաքը, և երբ աղատէին զայն թշնամիէն, կրկին Հռոմէական հպատակութիւնը պիտի ընդունէին:

Յովհաննոս Մնաց անդրդուելի: Մծրին պէտք է պարպուեր, և անոր բնակիչները գողթէին մօտակայ Ամիտա քաղաքը⁽²¹⁾:

Յայտնին խորտակուած, այս քաջ ժողովուրդը պատրաստուեցաւ ձգելու իր հայրենի քաղաքը: Անոնցմէ շատ շատերը մասնակցեր էին այն երեք հերոսական զիսազրութեան, ուր գոռոզ Շապուհը պարտութեան մատներ էին: Եւ այժմ, աղէտի այս պահուն, այդ յուզիչ յիշատակը թոյն կը թափէր իրենց դատնութեան բաժակին:

Քանին՝ անոնցմէ, ողբաձայն ոգեկոչեցին իրենց անվեհեր եպիսկոպոսը, Յակոբ, որ քանի մը տարի առաջ մեռած էր: Օհրաշք մը, որ զինք դուրս բերէր իր դամբանէն, և անգամ մըն ալ պարիսպի աշտարակները զիսազրութեան վառարաններ դարձընէր հեթանոս արիւնկղակ բռնակալին դէմ:

Սրտաճմլիկ պատկեր մըն էր երբ Մըծրինցիներ, ինչ որ կրնային տանիլ հետերին, հրաժեշտ տուին իրենց քաղաքին:

Անոնք միասին Ամիտա տարին իրենց սիրական հովիւին, Յակոբ եպիսկոպոսի, նըշխարները⁽²²⁾:

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԷՆ

Երանանք (17)

ԵՐԵՎԱՆԳԻՏԵԿԱՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ

ՀԱՅ ԿՈՄՊՈԶԻՏՈՐՆԵՐ

— ◆ —

ԵՐԱԺԵՏԱԳԷՏ

ԵՌԱՀԱՆՆԷՍ ՍԱՐԿԱՆԿՎ. Վարդապետ

(1045 - 1129)

12րդ դարում Հայաստանում ծաւալուած գրական-մշակութային շարժման առաջին և ամենանշանակաւոր գրչական կիրճերից մէկն է Յովհաննէս Սարկաւագ Վարդապետը, որ ապրել է և ստեղծագործել 11րդ դարի վերջերին և 12րդի սկզբներին: Իր դարաշրջանում նա հռչակուել է որպէս մեծ գիտնական, իմաստասէր, պատմագիր, բնագէտ, փիլիսոփայ, բանաստեղծ, տոմարագէտ և, որ կարեւորն է, յայտնի է դարձել նաև իբրև երաժշտագէտ^(*):

Այս տաղանդաւոր մատենագիր կեանքի պատմութեան որոշ էջերը յայտնի չեն: Միայն 13րդ դարի համբաւաւոր գիտնական և պատմագիր Վարդան Արեւելցու երկում կարդում ենք հետեւեալ կենսագրական սեղմ տողերը. «Էին և վարդապետք յայնմ ժամանակի՝ Յովհաննէս, որ և սարկաւագ՝ ի գաւառէն փառիսոսայ ի քահանայական ազգէ, որոյ յիշատակք ճառագայթիցն փայլին մինչև ցարդ ի բանս իւրո: Այս տողերը վկայում են, որ Յովհաննէս սարկաւագը ծնուել է ի քահանայական ազգէ՝ Փառիսոս գաւառում:

Փառիսոսը, Արցախի գաւառը, բանասէր Մանուկ Արեղեանի բացատրութեամբ, մի ժամանակ հանդիսանում է հայկական փոքրիկ քաղաքական մի կենտրոն և ունենում իր առանձին թագաւորները: Դա այն շրջանն է, երբ զարգանում են հայ մատեն-

(*) Յովհաննէս Սարկաւագի ուսումնասիրութեամբ զբաղուել են՝ Հ. Դեռնդ Ալիշան («Բազմաշէպ» 1880 թ.), Մանուկ Արեղեանը, Երուսաղէմի Միսասեանը («Արարատ» 1901 թ.), Հ. Համազասպ Ոսկեանը, Պրոֆ. Աշոտ Արքայանը:

(21) Zosimus, 207 - 8.

(22) Փաւստոս, Գ. 10:

նազրութիւնն ու եկեղեցական մշակոյթը, որոնք մանուկ Յովհաննէսի կրթութեան և նրա հայեացքներին վրայ զօրեղ ազդեցութիւն են գործում:

Հայ բանասիրական գրականութեան մէջ թանկագին մի աղբիւր է նաեւ Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետի ինքնակենսագրութիւնը, որից պարզուում է, որ Յովհաննէս վարդապետը ո՛չ թէ Հաղբատցի է, այլ բնիկ Անեցի է: Նոյն երևոյթն է ընդգծել Պրոֆ. Աշոտ Աբրահամեանը: Ահա նրա տողերը. «Կարծուել էր, թէ Յովհաննէս՝ Հաղբատցի է, մինչդեռ յայտնի եղաւ, որ բնիկ Անեցի է, քահանայի որդի, իսկ մայրը նոյնպէս քահանայի աղջիկ: Անիի մէջ հիմնած է մեծագոյն դպրոցները... Անին ունեցել է ծաղկած մատենագրութիւն, որի հիմնադիրը հանդիսացել է Յովհաննէս Սարկաւազը»:

Մանկութեան շրջանում Անիի մօտաւոր և գիտական շարժումը նրա հոգու վրայ խոր ապաւորութիւն է թողնում: Սակայն, նրա ուսման համար սկսում է մի նոր շրջան պատմական մի վանքում, ուր նա գիտութեան մէջ էլ աւելի խորանում է և կատարելագործւում: Դա նշանաւոր Հաղբատն է:

12րդ դարում բուն Հայաստանում հայ մշակոյթի պայծառ կենտրոններ հանդիսանում են երկու հուշակաւոր վանքեր՝ Հաղբատն ու Սանահինը, որոնք կառուցւում են Բագրատունի աղքատասէր Աշոտ Ողորմած արքայի ժամանակ: Այդ հանգամանքն է հաստատում մօտ 887 թուին գրուած (1622 թուին ընդօրինակուած) և այժմ Եւրոստղէմի վանքում գուրգուրանքով պահուած թիւ 1455 ձեռագրի յիշատակարանը, ուր արձանագրուած են հետեւեալ տողերը. «... Թագաւորէ Աշոտ ամս ԾԲ (52): Սանցոյց զամենեքումք խաղաղ և այլն՝ ամենայն՝ զկաղս, զկոյրս, զգոգլս առ ինքն հաւաքէր և ճաշէր ընդ նոսա ի միում անաւթի: Ի սորա աւուրս շինեցաւ Հաղբատ, և ժամ անցեալ՝ Սանահինն շինեցին»:

Այդ պատմական վանքերը շուտով դառնում են ո՛չ միայն ուսման, գիտութեան և գրականութեան առաջնակարգ օջախներ, այլև այնտեղ առանձին փայլ են ստանում գրչական ու մանրանկարչական արուեստները: Ժամանակի վաստակաւոր

գրիչներն արտագրում են նորանոր ձեռագրեր և հարստացնում են հայ մատենագրութեան և գրչական արուեստի զանաւորանքը: Այդ թանկագին ձեռագրերից նշանաւոր է 1211 թուին, Հաղբատում, բարձեւ, միջին երկաթագրով, Յակոբ Գրիշինով գրուած հաստ մագաղաթեայ (հոյկաշի) Աւետարանը, որի էջերը նուրբ մանրանկարչական արժէքը Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Յովսէփեանը գնահատել է այսպէս. «Այս ձեռագիրն ունի մանրանկարչական բարձր արուեստ և մեծարժէք է Հաղբատի դպրոց գրչութեան ուսումնասիրութեան համար»:

Հաղբատի և Սանահինի վանքերում մանրանկարչական ու գրչական արուեստների հետ, ուշագրաւ նուաճումներ են արձանագրում նաև հայ գրականութիւնն ու գիտութիւնը: Թերևս այդ երևոյթներով էլ պիտի բացատրել, որ այդ պատմական մենաստաններն այսօր հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ առանձնայատուկ տեղ են զբաղում:

Հնադարեան այդ վանքերի դերը մանուկ Աբեղեանն իր «Հայոց Հին Գրականութեան Պատմութիւն» գրքում ընդգծել է այսպիսի բնորոշ տողերով. «Սանահինի Հաղբատի վանքերը, որոնք հիմնուած էին 10րդ դարում, վայելելով հայոց Բագրատունի թագաւորների, հետագայում նաև վրացի թագաւորների առանձին խնամքը, նուէրներով հարստացրել ու զարծրել էին ոչ միայն բազմաթիւ կրօնաւորների եղբայրանոցներ, այլ միաժամանակ նաև լուսւորութեան կենտրոններ իրենց անուակ գրադէտ վարդապետներով: Սկզբում Սանահինի վանքն է հռչակուում իր զպրոցով՝ գիտուն վարդապետներով, որոնցից Անանիոս Սանահինցին նշանաւոր է հանդիսացել իր գրական երկերով: Սանահինցի յետոյ սկսում է բարձրանալ Հաղբատի վանքը» (*):

Ահա իր ժամանակի հռչակաւոր Հաղբատի վանքում Յովհաննէս վանականն ուսանում է, զարգանում և կատարելագործ-

(*) Հաղբատի դպրոցի մի այլ պայծառ լուսաւոր և նշանաւոր դէմք է վարդան վարդապետը (1195 թ.), որ հայ և յոյն եկեղեցիների միութեան խնդրում մասնակցութիւն է ունենում: Ունի մեկնութիւններ, իբրև գիտուն և տիպար անձ, ժամանակակիցներից մեծապէս գնահատուած է:

ում: Դա այն դարաշրջանն էր, երբ Տուղ-
րիկ և Ալփասլան վանդալները ծանր աւեր-
ներ էին գործում Հայաստանում:

Հաղթատի վանքում Յովհաննէս սար-
կաւազը նստում է «առ ոտս վարդապետաց»
և հմտանում է իր ժամանակի եկեղեցական
ուսման և գիտութիւնների մէջ: Սովորում
է նաև ճարտասանութեան և քերթողու-
թեան արուեստները, միաժամանակ զար-
գացնում իր մէջ թագնուած գրական ու
գեղարուեստական յատկանիւնները: «Յա-
ռաջագոյն տուաւ ի վարժս՝ երաժշտական
հոգեւոր ուսմանց», կարդում ենք 1129
թուին գրուած «Վարք Հարանց» ձեռագրի
յիշատակարանում: Ծուտով սարկաւազու-
թեան աստիճան է ստանում և երկար ժա-
մանակ մնում է իբրև սարկաւազ, այդ
պատճառով էլ ստանում է սարկաւազ ա-
նունը, իսկ յետոյ նշանակում է վանքի
վանահայր:

Նշանակալից է մի երևոյթ: Պատմական
մեծատաննում սարկաւազն ամբողջ էութե-
ամբ նուիրում է գրական-գիտական ան-
խոնջ գործունէութեան և իր մատենագրա-
կան վաստակներով ո՛չ միայն նշանաւոր է
հանդիսանում ու հոչակ վայելում, այլև
բարձրացնում է Հաղթատի վանքի անունն
ու հմայքը:

Նշենք և այն, որ նա իր լուրջ պատ-
րաստութեամբ, խոր գիտութեամբ և մա-
քուր ու պայծառ կենցաղով իր ապրած
չրջանում ժողովրդից սիրում է և մեծ
յարգանք վայելում: Իր մտաւոր փայլուն
ընդունակութեամբ նա սիրում է նաև
վրացի ժողովրդից:

13րդ դարի պատմիչ Կիրակոս Գանձա-
կեցու վկայութեամբ՝ նրան իր գիտութեան
համար բարձր է գնահատում և շատ սիրում
է նաև վրացի Դաւիթ թագաւորը (1087-
1125 թ.) և նրա օրհնութիւնը խնդրում:
Նոյնպէս հայ պատմագիրները նրա պատ-
րաստութիւնը բարձր են գնահատում և
հիացմունքով են արտայայտուած նրա մա-
սին: Այդ տեսակէտից ուշագրաւ են Կի-
րակոս Գանձակեցու հետեւեալ տողերը.
«Ճատերից գիտութեամբ մեծիմաստ և ամէն
բանի մէջ հանճարեղ էր մտքով հարուստ
Յովհաննէսը՝ Հաղթատում սարկաւազ կոչ-
ուած: Ու շատ բան ուսումնասիրեց,
գրքերում բարի յիշատակ թողեց»:

Անիում մեծ հոչակ է վայելում նաև
նրա հիմնած գործը, ուր դասաւանդում
է մի շարք գիտութիւններ — փիլիսոփա-
յութիւն, քերականութիւն, ճարտասանու-
թիւն, մաթեմատիկա, տոմար և աստուա-
ժարանութիւն: Թերևս ընդդէմած երևոյթ-
ներով էլ պիտի բացատրել, որ ժամանակի
գրիչները նրան կոչում են «սքանչելանշան
յերիցս երանեալ վարդապետ», «սուրբ վար-
դապետ», «երիցս երջանիկ վարդապետ»,
«ի տատառէր», «մեծի պուէտիկոս սարկա-
ւազ»:

Իր վանական գործունէութեան շրջա-
նում նա հայ մատենագրութեան նուիրում
է կրօնական, գիտական, գրական, տոմա-
րական, աստղաբաշխական, պատմական,
խրատական, բնագիտական, փիլիսոփայա-
կան և քառյաղիտական բովանդակութեամբ
բազմաթիւ երկեր, որոնք, մեծ մասամբ,
անտիպ են, իսկ շատերն էլ կորել են:
Այստեղ գծենք մի պատկեր — «Աղօթա-
գիրք և Տաղաւադականք», «Յաղագս
Քահանայութեան», «Ընդդէմ Երկրաբնա-
կաց» (*), «Պատմութիւն Տիեզերական»,
«Բան Խրատու Առ Ուսումնասէր» և ուրիշ-
ներ, որոնք պարզում են 12րդ դարի լու-
սաւոր և գիտնական վանականի գրական
դէմքը, միաժամանակ ցայտուն գաղափար
են տալիս նրա հայեացքների և շօշափած
նիւթերի մասին:

Ոսկայն, Սարկաւազի գրականութեան
պատմութեան պատկերը գծելիս նշենք ա-
ռանձնապէս մաթեմատիկայի և աստղագի-
տութեան նուիրած գիտական գործերը,
որոնցից յատուկ ուշադրութեան արժանի է
«Վասն Ծարժման և Սասանութեան երկրի»
խորագրով երկը, որ առանձին ուսումնա-
սիրութեան նիւթ է զարձրել տաղանդաւոր
բանասէր Լ. Մելիքսէթ-Բէկը («Տեղեկա-
գիր» թիւ 1, Երևան, 1943 թ.):

Կրօնական բնոյթ ունի «Յաղագս Քա-
հանայութեան» երկը, ուր բացատրում է
քահանայութեան կոչումն ու էութիւնը և
քահանայութեան փանայի ժողովրդի հան-
դէպ ունեցած պարտականութիւնները:

(*) Այս ձեռագրի յիշատակարանում կարդում
ենք. «Այս բանք քերդողականք ասացեալ մեծի
պուէտիկոսին սարկաւազին, որ ի տիեզերահը-
չակ ուխտին Հաղթատ, գտի ես նուաստ ոմն ի
մանկունս եկեղեցոյ»:

Ընդգծենք նաև փրկիսոփայական աշխատանքները, որոնցով յայտնի է նաև իրր մեծ իմաստասէր: «Փրկիսոփայաներ ուզում են — գրում է պրոֆ. Աշոտ Աբրահամեանը, — իրր իմաստասէր ձանաչել նրան և կոչում են «Յովհաննէս իմաստասէր»: Բացառիկ դէմք է իրր փրկիսոփայ: Խմբագրել է յունական և ուրիշ փրկիսոփայական գործեր՝ Անիի համալսարանում:

Ուրոյն տեղ է գրաւում նաև «Աղօթագիրք և Տաղաչափականք», ուր խոր զգացմունքով պատկերում է Աստուծոյ հիասքանչ վեհութիւնն ու մեծութիւնը: Այս ձեռագրի արժէքը Գարեգին Ա. կաթողիկոս Յովսէփեանը գնահատել է ասպէս. «Կարևոր ձեռագիր է այս՝ Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետի հոգևոր բանաստեղծութեան ուսումնասիրութեան համար»:

Վաստակաւոր վանական մշակին պարտական ենք նաև հայկական տոմարի նորոգումը, կարգաւորութիւնը, որ նրա բանասիրական նշանաւոր աշխատանքներից մէկն է, որի շնորհիւ էլ մեզանում 1084 թուականից հաստատուեց անշարժ տոմարը՝ նահանջ տարիով: Այս մասին ահա կիրակոս Փանձակեցու վկայութիւնը. «... Սա շատերի փափաքած հաստատուն և անշարժ հայկական տոմարը սահմանեց շարժականի և անհաստատունի փոխարէն, որովհետև շատ իմաստուն մարդ էր»:

Անժխտելի իրողութիւն է, որ հայկական տոմարը մինչև 1084 թուականը շարժական էր: «Մեր տասներկու ամիսները, — գրում է պրոֆ. Աշոտ Աբրահամեանը, — բաղկացած են 30 օրերից, որ անում է 360 օր և վրան աւելացրել են հինգ օր: Բայց նահանջի մասին բան չկայ, որովհետև 365 օր և վեց ժամը չորս տարին մի անգամ նահանջ էր լինում և որոշ թերութիւն էր սա: Միւս հարեան երկրների տոմարներին համապատասխան էր մերը: Այդ վեց ժամ և յաւելումը այնքան շատացել էր, որ հասել էր մի տարուան տարբերութեան, որ դուրս է ձգւում: Այս անհամապատասխանութիւնը հարթեց Յովհաննէս: Նա շարժականից անշարժ դարձրեց մեր տոմարը»:

Ունի նաև մի այլ ուշագրաւ երկ — «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց», որի մասին բնորոշ են պրոֆ. Աբրահամեանի հետեւեալ

տողերը. «Իր կարեւոր գործերից մէկն է «Յաղագս անկիւնաւոր թուոց», որ թուական և երկրաչափական մի խառնուրդ աշխատանք է: Դա շատ հետաքրքրական մի գործ է... որի մէջ կիրարկուել է բազմապատկութեան մի յատկանշական նոր ձև, որ շատ հետաքրքրական է»:

Յովհաննէս սարկաւազը գրել է մի այլ կարևոր և մեծարժէք երկ: Դա սելջուկեան թուրքերի պատմութիւնն է, ուր նկարագրել է նաև Տուզըրլի վերջին տարիների, ինչպէս նաև Ալփաւանի ու Միլիքչահի ժամանակ կատարուած մուսլիմ դէպքերը և հայ ժողովրդի թշուառ դրութիւնն ու նրա ծանր ապրումները, որոնց նա ականատես է եղել: Այդ տեսակէտից էլ Սարկաւազի պատմութիւնը մեծ արժէք է ներկայացնում: Սակայն, այդ թանկագին ձեռագրին անհետ կորել է և միայն պատմագիր Սամուէլ Անեցու (Սարկաւազի աշակերտի) շնորհիւ մեզ հասել են որոշ հատուածներ, որոնց մէջ պատկերանում են վաստակաւոր վանականի ժողովրդասէր ոգին և հայրենասէր զգացումները:

Սարկաւազ վարդապետի գրական մի այլ գեղեցիկ յատկանիշը բանաստեղծական հարուստ ձիրքն է: Նրա յօրինած ոտանաւորներից մեզ հասել է միայն «Բան իմաստութեան... առ ձագն... որ կոչի սարեկ» խորագրով քերթուածը, որ առաջին անգամ տպագրուեց 1847 թուին «Բազմավէպ»ում: Այնտեղ վանական բանաստեղծը ջերմ լիրիկով երգել է ու ներբողել բնութեան վեհութիւնը և իրական կեանքը, երգել է նաև բնութեան գեղեցիկ զարդը հանդիսացող թռչուններից սարեկին, որի միջոցով արտայայտել է իր գեղարուեստական հայեացքը, թէ բանաստեղծական արուեստի աղբիւրը բնութիւնն է:

Քերթուածն իր կառուցողական արուեստով մի գեղեցիկ տրամախօսութիւն է, ուր հանդէս են գալիս ինքը՝ բանաստեղծը և սարեկ թռչունը: Ոտանաւորի գրական արժէքը Մանուկ Աբեղեանն ընդգծել է այսպէս. «Այս մեծ (188 երկայն տողերով) քերթուածն իր ձևով ու բովանդակութեամբ մի նշանակալից նորութիւն է մեր հին գրականութեան մէջ: Եթէ դա պատահամբ փրկուած չլինէր կորստից, մեր նոր մտաւոր հոսանքի զարգացման տեսութիւնը թերի

կը ֆնար: Եւ ո՞վ գիտէ՝ քանի՜ այդպիսի արժեքաւոր բանաստեղծութիւններ ոչնչացել են ... Նա արուեստը, ուրեմն և բանաստեղծութիւնը, նմանողութիւն է համարում բնութեան, և բնական ամենից բարձրն ու մաքուրը, ուստի և բանաստեղծը պիտի աշխատի նմանել բնութեանը:

Արեղեանի պարզած մտքերն ու լուսաբանութիւնը պրոֆ. Մ. Մկրեանն իր «Հայ գրականութեան պատմութիւն» գրութեմ (1951 թ., Երևան) կրկին է այսպիսի երանգաւորումներով և ... Պոէմը միջնադարեան հայ գրականութեան նշանաւոր յաշարձաններից մէկն է ... արծարծում է սփեարկայի բնագաւառին վերաբերող մի հարց, գեղարուեստական ստեղծագործութեան մի նոր տեսութիւն, որը պօէզիայի մէջ վաղ վերածնութեան դարաշրջանի արտայայտութիւններից մէկն է հանդիսանում: Պոէմում արծարծում է բնութեան և արուեստների փոխյարաբերութեան հարցը, ըստ որում առաջնութիւնը տրւում է բնութեան, կեանքին: Բնութիւնը ամենից բարձրն է ու մաքուրը և ամենքին հասկանալի, ուստի մարդիկ ստեղծագործելիս պէտք է հետեւն բնութեանը, սովորեն բնութիւնիցս:

Շարադրել է 800 տողերից բաղկացած մի այլ բանաստեղծութիւն:

Սակայն, մի հանգամանք էլ աւելի արժեքաւորում է Յովհանէս Սարկաւազ վարդապետի գեղարուեստական կերպարը: Դա նրա երաժշտական ձիրքն է: Նա յօրինել է ոչ միայն ճառեր, ներբողներ, տաղեր, աղօթքներ, այլև շարականներ: Նրա արուեստին է պատկանում «Պայծառացան» շարականը, ուր գրուատում է Ղեւոնդեանց նահատակութիւնը, միաժամանակ պատկերում քահանայական կոչման վստմութիւնը: Շարականին առանձին գրաւչութիւն են տալիս կրօնական զգացումը, հայրենասիրական ոգին և քաղցր եղանակը, որ խոր տպաւորութիւն է թողնում: Հայ հոգեւոր երաժշտութեան այս գանձի մասին պատմագիր Կիրակոս Գանձակեցին արձանագրել է այսպէս. «Աս գրեաց ճառս ներբողականս ի մեծագոր արքայն Տրդատ, ի սուրբ հայրապետն Ներսէս, և ի սքանչելի Սահակ և Մեսրոպ, արարչական Ղեւոնդեանցն քաղցր եղանակաւ և յարմար բանիւ, որոյ ըսկիզբն է այս՝ Պայծառացան այսօր եկեղ.

գրեաց և նոցա ճառս ներբողականս: Այս շարականն իր սքաղցր եղանակով» Յովհանէս Սարկաւազին իրաւունք է տալիս հայ երաժշտութեան պատմութեան մէջ մի ուրոյն էջ գրաւելու:

Իր դարաշրջանում Սարկաւազը փայլում է նաև որպէս լաւագոյն մանկավարժ: Նա պաշտօնավարում է ոչ միայն Հաղբատի վանքում, այլև Քաղաքամայրս Անի, ուր «Շուրջ բակ քոյրերեալ զմանկունս զիւրեաւ խոնարհաբար և ախորժելի սիրով ուսուցանէր զխրթին և զխորին իրս»: Նա ամբողջ էութեամբ նուիրւում է իր ժամանակի նոր սկիզբի լուսաւորութեան վեհ գործին և կրթում է ու դաստիարակում բազմաթիւ աշակերտներ, որոնք նոյնպէս նուիրւում են հայ մշակոյթին և զարկ տալիս ժամանակի հայ մատենագրութեանց զարգացմանը: Նրա լաւագոյն աշակերտներից յայտնի է Սամուէլ քնյ. Անեցին, որ հայ գրականութեան թողել է «Հաւաքմունք» ի գրոց պատմագրաց» (Վաղարշապատ, 1893 թ.) խորագրով կտրելու ժամանակագրութիւնը, որ գրել է Գրիգոր Պահլաւունի կաթողիկոսի յանձնադրութեամբ:

12-րդ դարի Հաղբատի վանքի հպարտութիւնը և հայ ժողովրդի պարծանքը կազմող այս տաղանդաւոր վանականն իր աշխերն ընդմիջտ փակում է, պատմագիր Կիրակոս Գանձակեցու վկայութեամբ, 1129 թուին և թաղւում պատմական մենաստանում, ուր նրա գերեզմանի առջև կանգ առնող ամէն մի հայ ուխտաւոր կարդում է իր տապանաքարի վրայ քանդակուած հետեւեալ բառերը. «Արձանս այս՝ սեմական է սոփեստոսի Սարկաւազին»:

Վաստակաւոր իմաստասէր վանականի հմայիչ անունը համար տապանաքարի վրայ փորագրուած է որպէս սոփեստոս, որ նշանակում է իմաստուն, գիտնական, ճարտասան, «փիլիսոփայ ուսուցիչ»: Այդ գեղեցիկ յատկանիշներով նա այսօր պատուաւոր տեղ է գրաւում միջնագրի հայ գրականութեան և երաժշտական արուեստի պատմութեան մէջ:

ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

(Շարունակելի՜ 7)